

Ágúst Einarsson

Menning og tónlist í hagkerfinu

Tónlist er hluti listsköpunar og listsköpun er hluti menningar. Menning lýsir, skapar, varðveitir og miðlar tilfinningum og umhverfi mannlegs samfélags. Menning er að miklu leyti almannagæði og hún hefur jákvæð ytri áhrif. Menningarstofnun Sameinuðu þjóðanna, UNESCO, skilgreinir níu flokka menningar til að geta flokkað og skráð menningu. Það eru menjar, eins og fornminjar, prentað efni og bókmenntir, tónlist, leiklist og tengdar listgreinar. Starfsemi hljóðvarps og sjónvarps tilheyrir menningu, svo og íþróttir, útivist og málefni umhverfis og náttúru. Til menningar telst einnig allt það starf sem kemur menningu á framfæri og miðlar henni.

Hagræn áhrif menningar

Í töflu 1 er sýnt framlag menningar í samanburði við aðrar atvinnugreinar fyrir árið 2003.

Atvinnuvegir	Hlutfallslegt framlag til landsframleiðslu (%)
Verslun, veitinga- og hótélrekstur	11,7
Fiskveiðar og fiskvinnsla	9,6
Byggingastarfsemi	9,3
Samgöngur	7,7
Menning	4,0
Rafmagns-, hita- og vatnsveitur	3,4
Landbúnaður	1,4
Ál- og kísiljárnsframleiðsla	1,3

Tafla 1: Hlutfallslegt framlag atvinnuvega til landsframleiðslu árið 2003

Það er athyglisvert hvað menningin er stór þáttur í hagkerfi okkar og skilar miklu til verðmætasköpunarinnar, eða 4%, sem er þrefalt meira en landbúnaður, sbr. töflu 1.

Heilbrigðis- og félagsþjónusta, svo og verslun og viðgerðir, eru langfjölmennustu atvinnugreinarnar hérlendis með um 12% af vinnumarkaðinum hvor atvinnugrein. Fjármálaþjónusta, sem er vaxandi atvinnugrein, er með 4% hlutdeild af vinnumarkaði. Til menningar teljast 3,5% vinnumarkaðarins eða álíka og fiskiskipaútgerðin.

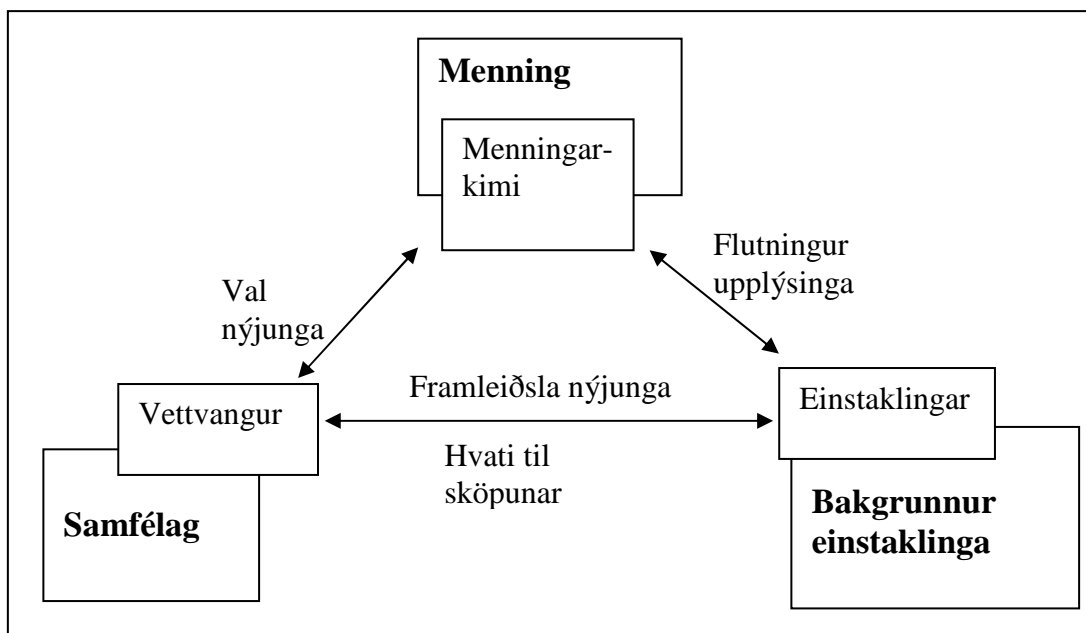
Innan menningar eru lítil og meðalstór fyrirtæki algengust. Um 80% af fyrirtækjum í menningargeiranum eru með frá einum upp í fimm starfsmenn. Einungis 15% fyrirtækja sem starfa innan menningar eru með frá fimm til tuttugu starfsmenn.

Hið opinbera tekur virkan þátt í menningarstarfsemi hérlendis. Opinber menningarútgjöld hafa aukist úr 6 milljörðum frá árinu 1990 í 21 milljarð árið 2001 á sambærilegu verðlagi og opinber menningarútgjöld sem hlutfall af heildarútgjöldum hins opinbera hafa aukist úr 4% í 6% frá árinu 1990 til ársins 2001. Jafnframt hafa opinber menningarútgjöld sem hlutfall af vergri landsframleiðslu vaxið úr 1,4% árið 1990 í 2,6% árið 2001.

Skapandi atvinnugreinar

Tónlistariðnaðurinn er svokölluð skapandi atvinnugrein („creative industry“). Sköpun er jákvæður þáttur í hagkerfinu. Rannsóknir á sköpun fóru í fyrstu fram innan félagsfræði og sálfræði. Núna er mikið fjallað um umhverfi sköpunar. Skapandi einstaklingar tengjast m.a. uppeldisaðstæðum, lífsreynslu eða skapgerðareinkennum. Umhverfisáhrif skipta verulega máli, vegna þess að utanaðkomandi aðilar eins og stjórnendur og stjórnmalámennt geta breytt umhverfinu.

Með sköpun er átt við nýjungar, þótt það þurfi ekki að fela í sér nýjungar fyrir alla, heldur getur verið um nýjung fyrir viðkomandi einstakling að ræða. Þetta snýr ekki eingöngu að listsköpun heldur er hugtakið mun víðara. Hægt er að tengja saman þrjú meginhugtök, þ.e. menningu, bakgrunn einstaklinga og samfélag. Sköpun er ferli sem verður til á mörkum þessara þriggja meginþátta, sbr. mynd 1.

Mynd 1: Umgjörð sköpunar (líkan Csikszentmihalyis)

Á mynd 1 sést að menning skiptist í menningarkima. Upplýsingar berast til og frá einstaklingum. Bakgrunnur skiptir miklu máli eins og tónlistarmenntun. Samfélagið skiptist í margs konar vettvang, þar sem framleiðsla sem sköpun nýjunga, flæðir á milli.

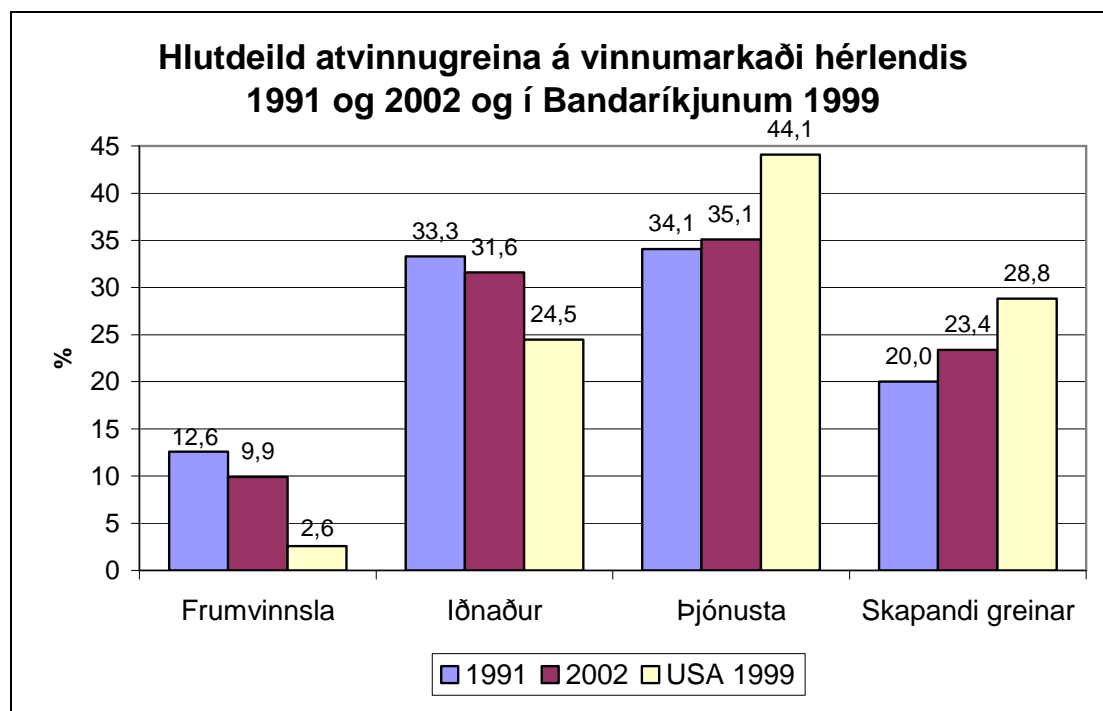
Sköpun, og þar með tónlistariðnaður, er starfsemi í tiltekinni umgjörð menningar. Ef gert er ráð fyrir að samfélagið verði að viðurkenna nýjungina, þá þarf áheyrndur eins og er algengast í tónlist. Sköpun nær oft yfir langt tímabil, jafnvel mörg ár. Einstaklingurinn hefur meginfrumkvæðið en ekki hópurinn. Þó skiptir hópur miklu máli í sköpun eins og í vísindastörfum þar sem margir vinna að sömu hugmynd. Sú hugsun að greina sköpun út frá þremur meginþáttum, sbr. mynd 1, snýst um samskipti einstaklinga við aðra. Þessi samskipti móta umgjörð sem örvar sköpun, sem aftur hefur jákvæð hagræn áhrif. Tónlist fellur vel að þessari greiningu.

Sköpun gerist oft í klösum, þar sem margir einstaklingar koma fram á sama tíma og breytingar eiga sér stað. Mikilvægt við sköpun er að einstaklingar eigi aðgang að frjóu umhverfi, t.d. að fleiri vinni að sambærilegum störfum eins og algengt er þar sem fólk vinnur að vísindarannsóknum innan háskóla. Við sköpun þarf áheyrndur til að hún hafi eitthvert gildi nema hún sé hluti í þroskaferli einstaklings.

Í Bandaríkjunum, þar sem mest hefur verið fjallað um skapandi atvinnugreinar, er unnið út frá atvinnugreinum eða starfsstéttum. Þá eru tvenns konar sjónarhorn uppi. Annars vegar er litið til afurða þeirra atvinnugreina sem framleiða vörur og þjónustu sem hafa í sér menningarlegt og listrænt gildi eða afþreyingargildi. Afurðir framleiðslunnar eru hér meginatriðið. Til skapandi atvinnugreina út frá þessari skilgreiningu teljast t.d. kvikmyndir, tónlist og bækur.

Á hinn bóginn er hægt að flokka störf einstaklinga eftir því hvort þau falli undir frumframleiðslu, iðnað, þjónustu eða skapandi atvinnugreinar. Hér er þeirri aðferð beitt. Atvinnugreinar sem teljast til skapandi atvinnugreina eru vísindi, kennsla, listgreinar, hönnun, fjölmiðlun, íþróttir, tölvunarfræði, verkfræði, tæknifræði, arkitektúr og stjórnun. Einnig teljast til skapandi atvinnugreina stjórnunar- eða yfirmannastörf í heilsugæslu, markaðssetningu og fjármálum. Stjórnunarstörf eru hluti af skapandi iðnaði og hátækni þar sem nýjar hugmyndir eru þróaðar. Skapandi atvinnugrein snýst m.a. um miðlun þekkingar þar sem alls konar tengslanet myndast. Skapandi atvinnugrein varðar einnig upplifun og reynslu..

Mynd 2 sýnir skiptingu starfa hérlendis eftir frumframleiðslu, iðnaði, þjónustu og skapandi atvinnugreinum fyrir árin 1990 og 2002 og samanburð við Bandaríkin árið 1999.

*Mynd 2: Hlutdeild atvinnugreina á vinnumarkaði hérlendis
árin 1990 og 2002 og í Bandaríkjunum árið 1999*

Frumvinnsla lækkar hérlendis frá tæpum 13% árið 1990 í tæp 10% árið 2002. Iðnaðurinn lækkar úr 33% í 32% á þessum 12 árum og þjónusta hækkar úr 34% hlutdeild upp í 35%. Skapandi atvinnugreinar fara úr 20% hlutdeild árið 1990 upp í 23% hlutdeild árið 2002. Samsvarandi hlutfall fyrir Bandaríkin árið 1999 er 29%. Árið 1999 var frumvinnsla lítil þáttur á vinnumarkaði í Bandaríkjunum, eða tæp 3%. Iðnaður var þá með 24% hlutdeild og þjónusta, sem er mjög umfangsmikil í bandarísku hagkerfi, er með 44% hlutdeild. Til skapandi atvinnugreina hérlendis telst því tæpur fjórðungur allra starfa, eða um 40.000 manns. Hlutdeild skapandi atvinnugreina fer vaxandi. Þessi nálgun á skiptingu vinnumarkaðar endurspeglar

verkaskiptingu í nútímasamfélögum og lýsir vel þeim miklu breytingum sem hafa átt sér stað undanfarna áratugi.

Norrænn tónlistariðnaður er í miklum vexti, bæði hvað varðar starfsmenn og veltu. Stór hluti af verðmætasköpuninni er vegna tengdra atvinnugreina eins og vegna tónlistarmyndbanda, hugbúnaðar og dreifingar á stafrænu efni. Mörg fyrirtæki fást við verkefni af öllum toga. Tónlistariðnaðurinn á Norðurlöndum er að ganga í gegnum tíma endurskipulagningar. Hann er þó tiltölulega lítill en útflutningur hefur skapað honum sóknarfæri. Svíþjóð er til dæmis þriðji stærsti útflytjandi á tónlist í heiminum. Það er hagkvæmt að koma upp stuðningskerfi fyrir tónlistargeirann. Það væri jafnframt hagkvæmt ef fyrirtæki í tónlistariðnaði hérlendis hefðu góðan aðgang að upplýsingum um möguleika á erlendum mörkuðum, meðal annars hvað varðar menningarlegt umhverfi, viðskiptaleg ráð og skipulagningu.

Önnur umsvif tónlistar

Undanfarna tvo áratugi hefur útgáfa innlends tónlistarefnis aukist verulega, m.a. á Netinu. Langmest er gefið út af dægurtónlist. Það er einkennandi fyrir markaðinn að mjög margir aðilar gefa aðeins út einn disk. Hinn hluti markaðarins skiptist milli örfárra fyrirtækja. Síðasta áratug hefur söluverðmæti diska staðið í stað. Kvikmynda- og myndbandamarkaðurinn skiptir tónlistariðnaðinn verulegu máli.

Síðustu tvo áratugi hefur hljóðvarpsrásur fjölgað mikið og útsendingartími þeirra sautjánfaldast. Tónlist er mjög umfangsmikil í útsendu efni. Síðastliðin fimmtán ár hafa sjónvarpsútsendingar tuttugufaldast. Tónlist er þar vaxandi þáttur í útsendu efni.

Undanfarin ár hefur tónleikum fjölgað verulega, einkum á landsbyggðinni. Klassískir tónleikar eru langalgengastir. Sinfóníuhljómsveit Íslands skiptir miklu máli í íslensku tónlistarlífi. Síðustu fjóra áratugi hefur tónleikum hennar hefur fjölgað mikið og síðustu fjóra áratugi fjölgaði gestum á tónleikum Sinfóníuhljómsveitarinnar um þriðjung. Starfsemi Íslensku óperunnar skiptir einnig miklu máli í tónlistarlífi landsmanna. Hérlendis er sterk hefð fyrir óperusöng.

Síðustu fjóra áratugi hefur fjöldi tónlistarskóla nær sexfaldast. Þeir eru nú áttatíu í landinu. Nemendur í tónlistarskólum eru nú tólf þúsund og hafa ellefufaldast á þessu tímabili. Skipulag tónlistarskóla hérlendis er sambland af einkaskólum og opinberum rekstri. Þetta skipulag er mjög gott miðað við það sem gerist erlendis. Meginatriði í árangri þessa er hin góða verkaskipting almannavaldsins og einstaklinga við rekstur tónlistarskóla.

Ungmenni sem stunda tónlistarnám neyta mun minna tóbaks og áfengis en jafnaldrar þeirra. Ávinningur vegna þessa er umtalsverður og tónlistarnám hefur mikið forvarnargildi. Mjög mikið tónlistarstarf er innan kirkjustarfsins. Tugir kóra starfa á landinu með þúsundum félaga. Bein og óbein efnahagsleg áhrif kóra eru því umtalsverð.

Miðað við vöxt tónlistariðnaðarins og annarra skapandi atvinnugreina er líklegt að um 1% af vinnumarkaði muni vinna í tónlistariðnaði innan 5 ára og framlag tónlistargeirans til landsframleiðslunnar verði um 1,2%.

Heimildaskrá

- Ágúst Einarsson. Hagræn áhrif tónlistar: Viðskipta- og hagfræðideild Háskóla Íslands. Reykjavík 2004.
- Ágúst Einarsson. *The Economic Contribution of SMEs within the Cultural Sector of SMEs in a Small Society in a Global Context*. 3rd International Conference on Cultural Policy Research (ICCP R'04), HEC Montréal. Montreal 25. til 28. ágúst 2004.
- Behind the Music. Profiting from Sound: A System's Approach to the Dynamics of the Nordic Music Industry*. Nordic Industrial Fund. Kaupmannahöfn 2003.
- Caves, R.E. *Creative Industries. Contracts between Art and Commerce*. Harvard University Press. Cambridge 2000.
- Csikszentmihalyi, M. Implications of a Systems Perspective for the Study of Creativity. Í R.J. Sternberg (ritstjóri), *Handbook of Creativity*. Cambridge University Press. New York 1999.
- Denmark's Creative Potential. Culture and Business Report 2000*. The Ministry of Trade and Industry and the Ministry of Culture. Kaupmannahöfn 2001.
- Fjölmiðlun og menning*. Hagstofa Íslands. Reykjavík 2003.
- Florida, R. *The Rise of the Creative Class*. Basic Books. New York 2002.
- Landshagir*. Hagstofa Íslands. Reykjavík 2003.
- Margrét S. Sigurðardóttir. *Umhverfi sköpunar, Smekkleysa sm/sf*. MS-ritgerð. Viðskipta- og hagfræðideild. Reykjavík 2003.
- Þorvaldur Gylfason. *Hagfræði, stjórnmál og menning*. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík 1991.